

Negri,A.-Hardt,M._

Antonio Negri-Michael Hardt

Posztmodern marxizmus?

Egy könyv forog közkézen, amely azért dicséri a globális kapitalizmust, mert — egyszer majd mégis — meg fogja haladni önmagát. Az Antonio Negri és Michael Hardt által felsorakoztatott szellemtörténeti hagyományok arra irányuló kísérletként is értelmezhetők, hogy az ember marxista maradjon a marxizmus utáni korszakban is.

Michael Hardt-Antonio Negri: Empire (Birodalom) Harvard University Press, Cambridge, Mass and London 2000

<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=367&lap=0>

www.eszmelet.hu

Buzogány Áron:A Birodalom nem vág vissza

Michael Hardt-Antonio Negri: Empire (Birodalom) Harvard University Press, Cambridge, Mass and London, 2000

Minden generációnak megvannak a maga fontos könyvei. Míg a kilencvenes évek e tekintetben furcsán terméketlenek voltak, sokak szerint Toni Negri és Michael Hardt 2000-ben megjelent Empire (Birodalom) című könyvével végre megszületett a

következő nagy mű, amely társadalomfilozófiai témája ellenére hónapokig volt a bestsellerlisták élén, és a neves harvard-i egyetemi kiadó által valaha kiadott legsikeresebb non-fiction kategóriájú kiadvány lett. Fogadtatása kritikusok között is túlnyomórészt eufórikus volt, Szlavoj Zsizsek szlovén filozófus a könyvet egyenesen napjaink Kommunista Kiáltványának nevezte, de olyan - nem kimondottan baloldali elkötelezettségükről nevezetes -, visszafogottabb hangvételű lapok is, mint a New York Times, igencsak elismerően nyilatkoztak róla. A megjelenését követő két évben se szeri se száma a jelenleg 11 nyelvre lefordított Birodalom mal foglalkozó tudományos értekezéseknek, egyetemi szemináriumoknak és internetes vitafórumoknak,

amelyek a könyv szerzőit lassan egy új baloldal szupersztárjaivá teszik.

Ki emlékszik az I. W. W.-ra? Senki, kivéve a XX. századi amerikai munkásmozgalom szakértőit. Ez az 1905-ben alapított, egy ideig sikeresnek bizonyuló Industrial Workers of the World (a világ ipari munkásai) elnevezésű szervezet nem volt sem párt, sem szakszervezet. Az általa alkotott „egyetlen nagy közösség” közel állt a szindikalizmushoz, s nem vettette meg sem a sztrájkot, sem a szabotázst. Nem évente sorra kerülő, kis horderejű, ritualizált „bérmegállapodásokra” törekedett, hanem arra, hogy a tőke valódi ellenlábását teremtsen meg a munka önrendelkezésével és tervezésével. Az 1960-as évek osztályharcai során Olaszországban is felelevenítették e szervezet emlékét, így aligha véletlen, hogy a wobbly néven emlegetett tagjai ideológiailag megifjítva ismét feltámadtak az olasz Antonio Negri és az amerikai Michael Hardt közös, Birodalom című könyvében, amelynek német fordításában Új világrend az alcím.

Egy dolog biztosan állítható: az 1920-as évek elejének szegény wobblyjai még sosem kerültek ennyire finom társaságba, hiszen Assisi Szent Ferenc, Nietzsche, Foucault, Benjamin, Musil, Adorno, Derrida és mindenekelőtt Deleuze meg Guattari mellett tűnnek fel. Ők válnak ugyanis a „Birodalom”-mal szembeszegülő, a globalizálódás folytán kibontakozó, a posztmodern kommunikációs rendszerekhez alkalmazkodni képes ellenerő prototípusává, amelyhez csak annyit, hogy ez az ellenerő juttatja majd el állítólag a világot az új társadalmi termelési módhoz. Negri és Hardt a kommunizmus összeomlása után létrejött kapitalista világrendet nevezi „Birodalom”-nak. A világ kapitalista öntőformába került, a Birodalom viszonylatában nem létezik többé külföld. A szerzőpáros a még létező valamennyi leninistának címezve többször megismétli: bárhol rendezzenek be helyileg korlátozott „szocializmust”, az csupán gettó lesz a mindent átfogó világpiacon belül. Egy ilyen alakulat éppúgy bukásra lenne ítélve, mint a Szovjetunió, amely merev bürokráciájával és elavult, „fegyelmen” nyugvó munkaszervezetével képtelen volt megtenni a posztmodern, informatizálással eljegyzett termelésre vezető ugrást.

A Birodalom már olyasfajta „imperializmus”-nak sem minősíthető, amely a periférián

elhelyezkedő, meghódított országokban veti meg a lábát. A gyarmati birodalmak összeomlottak; az eddig létrejött nemzetállamok szuverenitása pedig korlátozottá vált. Az új hatalmi képződménynek nincs centruma, bár az Egyesült Államok jelenleg bizonyos mértékig túlerőben van. A Birodalom nem más, mint a posztmodern, hálózatosodott világpiac, amelynek alapján új hatalmi struktúra bontakozott ki. A világ már nem osztható fel három részre. Az első világ megtalálható a harmadik világban, s a harmadik is az elsőben, a második világ pedig mindenütt fellelhető, ugyanakkor sehol sincs. A globalizált gazdaság manapság nemcsak árukat és gazdagságot termel, hanem „biopolitikai termelést” is folytat, s — Michel Foucault után szabadon — megállapítható, hogy sokkal inkább behatolt az élet intim szféráiba, mint a korábbi termelési módok: „A biohatalom a hatalom olyan formája, amely a társadalmi életet belülről szabályozza.” A társadalmi életen belül hoz létre hatalmat és ellenhatalmat.

A két szerző ezeket a Foucault-tól kölcsönzött gondolatokat a Marxot meghaladó optimista marxizmussal kapcsolják össze, s a könyvet épp e kettő elegyítése teszi érdekessé. Az előszóban utalás van a mű elméleti centrumára, amelynek ugyanolyan funkció jut, mint a Tőke első kötetében a tőke forgalmi folyamatáról a termelés folyamatára való áttérésnek. Marx azt feltételezte, hogy a vétel és az eladás alkalmával képződő nyereségekből nem állhat elő értéktöbblet, s ennek alapján állapította meg: az értéktöbblet a munkaerő mint áru kizsákmányolásából ered a termelés folyamatában. A munkás nagyobb értéket állít elő annál, mint amennyit saját áruba bocsátott munkaereje ér, s ezt munkaerejének érték és használati érték formájában meglevő kettős jellege teszi lehetővé.

Marx tanítása nem utolsósorban az „érték–ár átalakulással” kapcsolatos nehézségekkel van megtűzdelve, mert egyidejűleg törekedett minőségi és mennyiségi elemzésre, egyszerre igyekezett megmagyarázni az értéket és az érték nagyságát. Ezenkívül rejtélyes maradt a köznapi kizsákmányolásról a forradalmi aktusra való áttérés. A dolgot alaposabban szemügyre véve az is megállapítható, hogy Marx inkább a problémákat hangsúlyozta, hiszen a konjunktúra zökkenőmentes felfutásakor a munkásoknak viszonylag jól megy soruk, úgyhogy aligha fognak barikádokat emelni. Mindezek azonban egy letűnt világ problémáinak látszanak. Mit tár fel a két szerző a maga marxi ihletésű analógiája révén? Elméleti „intermezzóval” hozakodik elő, amely ellenbirodalom létrejöttét helyezi kilátásba a Birodalom keretei között. Marx a forgalmi szférából a termelési szférába ereszkedett le az „értéktöbblet” titkainak kifürkészése végett. A mi két szerzőnknek voltaképpen már nincs is szüksége e fogalomra, mindenekelőtt e fogalom mennyiségi oldalaira, mert a

„munkát” már régen összekapcsolták a Foucault-féle tetszetős „hatalom” fogalmával, s ebből levezették „a lét élő erejére” vonatkozó elképzelést. A két szerző ezen a ponton mégis konzervatív marxistaként viselkedik, s a munkaerőt nyilvánítja a tőke forrásává. Ezáltal azon stratégiához folyamodnak, amely az osztályharcokat és egyedül azokat tartja a történelem mozgatóerejének.

Marx egy helyütt azt írja, hogy a találmányok 1830 óta regisztrált története felfogható a tőke által a munkáslázadások letörésére alkalmazott harci eszközök történeteként, s ezt idézi is a két szerző. Negri és Hardt azonban ennyiben hagyja a dolgot, nyilvánvalóan abban a hiszemben, hogy rávilágított a munkának a tőkét illető fontosságára. Figyelmen kívül hagyják Marx arra irányuló elméleti erőfeszítését, hogy a konkurencia szerepét az értékelmélettel összefüggésben mutassa be. Marx szerint a tőke a megannyi különböző tőke versengése révén hajtja előre önmagát, s a konkurencia az, amely érvényre juttatja értékesülésének belső törvényszerűségét, míg érvényesülésének a szféráját világpiaccá terjeszti ki. Egyetlen tőke sem szállhat ki e küzdelemből, mert különben megsemmisül. A munkásosztály eljövendő „történelmi szubjektumként” a „tőkeszubjektum” dinamikus mozgásának volt a rabja. Az, hogy miként szabaduljon ki ebből a helyzetből, miként ébredjen saját tudatára, a híres „osztálytudatra”, végeérhetetlen szervezeti viták tárgyává vált a későbbiekben.

Negrinél és Hardtnál még jelentősebbé válik a munka ezen szerepe azon feltevés folytán, hogy a nemzetállamok megszűntével végleges közvetlenséggel kerül majd szembe egymással a tőke és a munka a Birodalom állapotában. A szerzők e tézist Hilferding és mindenekelőtt Rosa Luxemburg imperializmusteóriáira való elméleti kitéréssel támasztják alá: minthogy a Birodalomnak már nincsen birtokba vehető külterülete, a többlet realizálásának is a kapitalizmuson belül kell végbemennie, s ekkor válik igazán virulens jelenséggé a válság összetevőjeként a túltermelés és az alulfogyasztás. E fenyegető forgatókönyv nem indítja azonban a szerzőket újabb antikapitalista mozgalmak lehetőségének „objektív” megindoklására, hanem mindössze olyasfajta szubjektív elszántságra ösztönzi őket, amely inkább Heidegger Lét és idő című művéből ered, semmint Marx Tőkéjéből.

Az Ellenbirodalom kiindulópontja „az ellenszegülésre indító nietzschei akarat”. Ez talán el is fogadható helytálló leírásként. A Seattle-től Genováig fellépő tiltakozó csoportok tagjai már korántsem régi sütetű marxisták, hanem olyan emberek, akik csupán ellenzik a rendszert. Ha ez igaz, akkor nem sok értelme van annak, hogy az ilyen mozgalmakat Marxtól vett idézetekkel igyekezzenek pótlólagosan ideológiához juttatni. A két szerző azonban ennél is többre és nagyobbra tör. Nem kevesebb áll szándékukban, mint a „multitude”-nak nevezett világmunkásság rekonstrukciója.

Eközben sikerül időnként bizonyítaniuk, hogy a marxi kategóriákkal még ma is lehet egyet s mást kezdeni. A munkának a tőkének való formális és valóságos alávetettségét például kiegészítik az „információs sztrádákon” zajló decentralizált termelés által képviselt „absztrakt kooperációval”. Hasonlóképpen használható az a megállapításuk is, hogy az „eredeti tőkefelhalmozódás” sosem ért véget. A hatás manapság talán azzal világítható meg a legjobban, hogy a kapitalista viszonyokon belül nem létezhetnek olyan szigetek, amelyek kivonják magukat a kapitalizmus logikája alól. Az oktatási szektor, elsősorban az egyetemek éppen ezzel szereznek manapság fájdalmas tapasztalatokat.

A két szerző mégsem kívánkozik vissza az állítólag jobbnak minősíthető múltba. Távol áll tőlük a jelenlegi világpiaci hálózat kárhóztatása. A globalizálódás visszafordíthatatlan, s nemcsak esélyekkel szolgál, hanem reményeket is kínál. A szerzőpáros nem ok nélkül követel világméretűben megvalósítandó New Dealt, vagyis gazdasági reformpolitikát. Ugyanakkor meghökkentő az a gondolkozásbeli egyszerűség, amellyel a világ munkásságát vonultatják fel a Birodalommal szemben. Itt ismét Deleuze-nek és Guattarinak kell segítenie. A korántsem decentralizált, hanem a Microsoft és az IBM konzern által egyre inkább uralom alá vont kommunikációs struktúrákból így azután „rizómák” válnak, s az ember máris félig-meddig illegalitásban találja magát. Itt jut funkcióhoz az I. W. W. és szindikalista hagyományainak felelevenítése. A két szerző nem ad azonban választ a voltaképpeni problémára. Ez legkésőbb akkor derül ki, amikor egy kalap alá veszik a pekingi Tiananmen téren történeteket, a palesztinok intifádáját és az indiánok lázadását Mexikó Chiapas elnevezésű tartományában.

A tőkével szembeni ellenállás új formákat öltött, új alapokra helyeződött a szocialista eszme bukása után, amelyben a győztes kapitalizmusnak döntő szerepe volt. A világ nagyvárosaiban megerősödtek a jobboldali mozgalmak, s bár a múlt század hetvenes éveiben a harmadik világ országainak vezető értelmiségie még meg voltak győződve a globális osztályharc szükségszerűségéről, ennek részben az önmagát etnikailag, kulturálisan és vallásosan legitimáló ellenállás lépett a helyére, a civilizációk összeesése, mint azt Samuel P. Huntington körüljárta idevágó könyvében. A győzelem mámorában egyedül Francis Fukuyama vélekedett úgy, hogy a kapitalizmussal szemben nem fog többé ellenállás mutatkozni, mert a liberalizmus megfelel az ember antropológiai természetének, de talán ő sem hisz ebben komolyan. Az pedig már vaskos elméletnek minősíthető, hogy a két szerző, váratlan fordulattal, nem kormányokhoz kötődő szervezetek heterogén, „hibrid” és szétszórtan küzdő sokaságának nyilvánítja azokat a harcias, kulturálisan elzárkózó csoportokat, amelyek

a maguk etnocentrikus csoportemlékezetét réges-rég feltupírozták. Így azután nagyon jól jön, hogy a Birodalom „hanyatlása és bukása” egyre közeledik. Hardt és Negri könyvének az eksztatikus zárómondatában a következőkig megy el: „Elfojthatatlan öröm és könnyűség fakad abból, hogy az ember kommunista.”

Más lapra tartozik, hogy mindent összevetve manapság mit lehet még kezdeni Marx tanaival, de ez egy-egy találó megállapítás kivételével nem ebből a könyvből derül ki. A problémakör alaposabb taglalására lenne szükség azt a kérdést is felvetve, hogy vajon nem nyílik-e mód a világgazdaság fejlődésének tartósan más irányba fordítására, mégpedig nem a nyereségelv ellenében, hanem éppen annak kihasználásával. Aligha kell hangoztatni, hogy a Birodalom vakon, de dinamikusan rohan újabb politikai, kulturális és ökológiai válságok felé. Ha így nézzük a dolgot, akkor a Negri és Hardt könyve által világszerte keltett figyelmet tünetnek tekinthetjük: a Huntington-féle világtól, a harcias, etnikai-vallási alapokon nyugvó fundamentalizmusoktól való viszolygás támasztja fel ismét az újszerű baloldali ellenhatalom fantazmagóriáját. A szóban forgó könyv azt az ábrándot fogalmazta meg, hogy ezt a végső soron reakciós konfliktuspotenciált ismét vissza lehet változtatni korszerű, forradalmi sokasággá, voltaképpen modern világproletariátussá. Ebből fakad a szerzők előrebocsátott büszkesége, amely ismét fellelt kommunista voltukhoz fűződik. A 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrorcselekmények kapcsán sajátos jelentőségre tettek szert az efféle megfontolások. Az sem kizárt ugyanis, hogy a Birodalom szintén azon idők után vágyakozik, amikor még modern vagy posztmodern ellenféllel állt hadilábon. A Szovjetuniót és uralmi rendszerét senki sem siratja, legkevésbé egy olyan olasz baloldali radikális gondolkodó, mint Antonio Negri. Ezért aztán a vágyak mérnöki rajzasztalán a posztmodern harciasságot vázolja fel a szelíd Assisi Szent Ferenc nevében. „A test sanyargatásával az örömteli életet állította szembe, beleértve valamennyi létezőt és a természetet, az állatokat, a holdnövért és a naptestvért, a mezők madarait, a szegény és kizsákmányolt embereket, együttesen ellenszegülve a hatalom és a korrupció akaratának.”

Antonio Negri viszontagságos élete

A könyv sikerének titka egyrészt megjelenésének remek időzítése hosszú évek óta tátongó úrt próbál a lassan egyre izmosodó globalizáció-kritikus baloldalon betölteni. Másrészt Antonio Negrinek, az Empire minden bizonynyal nevesebb társszerzőjének

viszontagságos élete is kétségtelenül nagyban hozzájárult a könyv váratlan sikeréhez. Az olasz politikafilozófus a nyugati anarchizmus egyik nagy veteránja, akinek neve még a hetvenes évek olasz radikális mozgalmi idején vált ismertté, amikor a PCI reformista passzivitása sok baloldali csoportot sodort a radikalizálódás felé és sztrájkok, gyárfoglalások és politikai merényletek tették puszkaporossá a légkört. Negri az egyik legfontosabb anarchista csoport, a Potere operaio (Munkáshatalom) már annak idején is némi misztikus aurával övezett vezető teoretikusa volt. Az olasz marxizmust balról támadó (poszt-)operaista mozgalom filozófusai - Negri mellett Mario Tronti, Paolo Virno vagy Silvia Federici - a tőke és a proletariátus viszonyának újraértelmezésekor arra a következtetésre jutottak, hogy a kapitalizmus fejlődésének mozgatórugója nem annyira gazdasági törvényszerűségeiben, sokkal inkább az osztályharcban rejlik. Ez az aránylag egyszerű és a radikális baloldal számára sokat ígérő korreláció hálás fogadtatásra lelt az olasz szélsőbal militáns részénél is. Miután a hetvenes évek végén a német Vörös Hadsereg Frakció (RAF) merényleteihez hasonló fegyveres akciók során az olasz Brigade Rosse a volt kereszténydemokrata miniszterelnök, Aldo Moro meggyilkolásával okot szolgáltatott több radikális politikai csoport feloszlásához, több ezer társával együtt Negri is évekre börtönbe került - itt írta eddig talán legismertebb művét, a "L'anomalia selvaggia" című Spinoza-tanulmányt is. Bár az ellene felhozott vád jogi alapja - állam elleni fegyveres felkelés szervezése - sokak szerint igencsak kérdéses volt, Negrit több évi szabadságvesztésre ítélték. A börtönből az Olasz Radikális Párt parlamenti mandátuma mentette meg, amely rövid ideig védeltséget biztosított számára. Amikor azonban beláthatóvá vált, hogy az olasz parlament döntése alapján meg fogják fosztani mentelmi jogától, Negri Franciaországba menekült, ahol a frissen megválasztott szocialista elnök, François Mitterrand neki és több száz olasz radikálisnak politikai menedékjogot ajánlott fel. A párizsi egyetemen - ahol a könyv társszerzője, az amerikai Michael Hardt diákja volt - Negri Gilles Deleuze és Felix Guattari segítségével töretlenül folytathatta egyetemi pályafutását. 1997-ben visszatért Rómába, ahol bár börtönbe került, de korára és egészségi állapotára való tekintettel kijárásos lakója a Rebbibia fogháznak. Negri egykori tanítványa kacskaringós úton (mérnöknek készült, majd Guatemalában és Equadorban dolgozott keresztény segélyszervezetnél, később napelemszerelőként került Olaszországba) jutott az amerikai Duke Egyetemre, ahol most irodalomtörténetet tanít. Az Empire a szerzők második közös műve, s míg az első nem aratott valami nagy sikert, a másodiknak minden esélye megvan arra, hogy a globalizáció-kritikus ifjúság bibliájává váljon. Ennek ellenére nagyon is kérdéses, hogy a szerzők mondanivalója sok olvasójuk által helyesen értelmezett-e. Ez nem csupán a könyv folyondárszerűen

szerteágazó érvelése miatt kérdés, igencsak megnehezíti az olvasást és inkább egy esszégyűjteményre emlékeztet. A szerzők célja nem kevesebb, mint a jelenlegi kapitalizmus - vagy mondjuk inkább: világrend - elemzése és egy emancipatív politikai felszabadítás lehetőségeinek a körvonalazása. Ezt megvalósítandó, könyörtelenül leszámolnak minden illúzióval, amely a globalizációs folyamat pozitív befolyásolását tartja szem előtt. Sok esetben Hardt és Negri könyve pontosan azoknak a begubózott baloldali konzervatív, globalizációellenes mozgalmaknak a kritikájaként olvasható, amelyek - kimondva vagy kimondatlanul - csupán a lokális megvédését és a globális kirekesztését tűzik ki célul. Birodalom Hardt és Negri szerint az imperializmus - legalábbis az általunk ismert formájában - halott. Velejárója ennek a fejlődésnek a nemzetállamok lassú eltűnése. Ez alapvetően jó hír. Jelenleg éppen az imperializusból egy új uralmi formába való átmenetnek lehetünk a tanúi. Ezt az új uralmi formát keresztelik a szerzők Empire-nek, azaz Birodalomnak, amin voltaképpen a posztmodern filozófia, posztimperialista gazdasági rendszer, posztfordista-posztindusztriális termelés és a kontrolltársadalmi uralom pozitívrá váltott gyűjtőfogalma értendő. A szerzők szerint a szemünk előtt kibontakozó új világrend gazdasági alapja egyre távolabb kerül a kizsákmányoláson alapuló hagyományos kapitalista-imperialista fejlődési modelltől. Az imperializmus korában a nemzetállamok által megvont határok egyértelműen meghatározták az első és a harmadik világ közötti hatalmi viszonyokat. Az imperializmussal ellentétben az új Birodalomnak nincsen központja, és a határok jelentősége is egyre csökken. Fő jellemzője decentrális jellege, mely leginkább az internethez teszi hasonlónak - egyszerre mindenütt ott van, de ennek ellenére egyértelműen mégsem lokalizálható. A szerzők szerint jelenleg egyre inkább megszűnik az első, második és harmadik világ közötti különbség, hiszen a globalizáció hatására elképesztő szegénység és hihetetlen jólét egymás közvetlen közelében létezik szerte a világon. A globalizáció nemcsak egy gazdaságpolitikai tény, hanem egyre növekvő mértékben válik a nemzetközi jog alapjává is: fő jellemzője ennek a változásnak az általánosan elfogadott nemzetközi jog egyik eddig érinthetetlennek vélt alappilléreinek, a szuverenitás jogának semmibe vétele. A szerzők szerint ennek legnyilvánvalóbb példája az egyre szaporodó, úgymond "civilizáló" katonai beavatkozások elterjedése - meglátsszik a könyvön, hogy a kilencvenes években, azaz az 1991-es iraki "Sivatagi Vihar" és a koszovói intervenció között, ezek élményeit feldolgozva íródott -, de a 2003-as Irak elleni támadás is pontosan beletalál a képbe. A nemzetközi jog átértelmezésének szellemi előkészítői a "ius bellum"-iskola, az igazságos háború elméletének amerikai újrafelfedezői, akiknek munkája nyomán az új világrendtől való devianciákat egyszerűen terrorista akcióként lehet (meg-)bélyegezni. Ez a

többek között Augustinus egyházatyára is hivatkozó elmélet utat nyitott a deviáns államok elleni háború csendőri beavatkozásként való kezelése előtt. Bár a Birodalom megizmosodását egy többé-kevésbé folytonos vérfürdő kíséri, sikerének titka nem az erőszak kizárólagos gyakorlása feletti jog használatán alapul, hanem azon a képességen, hogy ezt - a kommunikációs csatornák szinte kizárólagos birtoklása által - képes egy csak nehezen definálható "Jó" érdekében bemutatni. Bár sok esetben nagyon is úgy tűnik, hogy a Birodalomról elmondottak kísértetiesen találóak az USA-ra, a szerzők szerint az új világrendnek nincs egyértelmű központja. Az USA a jelenlegi globalizáció motorjaként ugyan kétségtelenül fontos szerepet játszik a Birodalom kialakulásában, a Birodalom hatalma nem nemzetállami jellegű és nem redukálható csupán egy államra. Ugyanakkor - így Hardt és Negri - nagyon fontos az utóbbi kétszáz év amerikai politikai fejlődését szem előtt tartani, hiszen az amerikai fejlődési modell sikere nagyban megegyezik a Birodalom elterjedésének dinamikájával. Az amerikai sikersztori fő mozgatórugója szerintük az amerikai alkotmányban rejlik, amelyet a reneszánsz humanizmus egyik legfontosabb örökösének tartanak. Pontosan azok az alapelvek, az új iránti nyitottság és ennek integrálóképessége teszik a Birodalmat jelenleg annyira sikeressé, mint az utóbbi kétszáz évben az Egyesült Államokat. A Birodalom további alappillére a Foucault által ismertté tett biohatalom és a kontrolltársadalom fogalma. Foucault a XVIII. 2 / 6 Eszmélet Társadalomkritikai és kulturális folyóirat. Megjelenik évente négyszer. www.eszmelet.hu századtól kezdődően, a modern állam megjelenésekor az állam hatalmának átalakulását figyelte meg. Ellentétben az élet és halál fölötti uralommal, ekkor az államhatalom érdeklődésének középpontjába az élet feletti ellenőrzés került - s így a népességfejlődés, egészségügy, népjólét iránti érdeklődés lett az alapja az úgynevezett kontrolltársadalom kialakulásának, amely az uralom egy új, fejlettebb formáját jelenti. Míg a fegyelmi társadalom hatalma az elnyomáson alapul és ezért véges, a kontrolltársadalom a rendszabályozáson keresztül sokkal mélyebbre hat. Jellemző erre a hatalomra, hogy ellentétben a fegyelmi társadalom homogenizáló tendenciájával, a kontrolltársadalom a különbségek ellenőrzése által gyakorolja a hatalmat. Ez a fajta "puha" uralom jellemzi Hardt és Negri Birodalmát is, melynek hatalmi logikája nem elnyomáson és kizsákmányoláson, hanem a különbségek kihasználásán alapul, és képes az ellene forduló energiát is a maga javára fordítani. Sokaság A biohatalom az összekötő láncszem a Birodalom és a könyv második központi fogalma, a Sokaság (Multitude) között. Bár egyértelmű definíciója hiányzik a könyvből, feltételezhető hogy a Sokaság a "nép" vagy a "proletariátus" fogalmak sokkal komplexebb, ellentmondásosabb, "posztmoderndebb" utódja. Sokaságon voltaképpen nem egy alany, hanem a "szingularitások erőtere" értendő, amely

önmagában sem homogén és folytonos változásoknak van kitéve. Éppen ezért lehetetlen a Sokaság érdekeit feltérképezni vagy a Sokaságot közös cselekedetekre motiválni - s mivel a Sokaság a Birodalomnak szerves része, ezáltal megszűnik a hatalommal való szembenállás antagonizmusa is. Ennek az foucault-i átalakulásnak sok köze van ahhoz, amit Hardt és Negri immateriális munkának neveznek. Ezen a domináns termelési folyamatok strukturális átalakulásának eredményeképpen létrejövő új munkafolyamatok értendők, melyek a huszadik század végére az ipari termelés szerepének csökkenése és a termelés új formáinak megjelenése következtében jelentek meg. A szolgáltató szektor szerepének megnövekedése olyan tudásalapú foglalkozások előretörését jelenti, melyekre nem a monoton gyári munka hanem a menedzselés, kommunikáció, kutatás, tanácsolás a jellemző. E folyamatnak Hardt és Negri szerint két fontos következménye van. Egyrészt a munkakapcsolatok az új fajta kapitalizmus - a szerzők terminológiájával élve: a Birodalom - kialakulásának és fejlődésének velejárói és következményei. Ellentétben az ipari világ hierarchikus rendszerével, itt a struktúraváltás a hierarchiák átalakulását és részben megszűnését is magával hozza. Másrészt - és ebben rejlik a szerzők szerint a forradalmi potenciál - e fejlődésnek, úgymond, a melléktermékeként megjelenő affektív emberi kapcsolatok elterjedése fokozatosan aláaknázza a Birodalom hatalmát. Ezek az emberi kapcsolatok és hálózatok, amelyek a Birodalom kialakulásával párhuzamosan születnek meg, ugyancsak immateriális jellegűek. A Sokaság termelőerejében, kreativitásában, a változás iránti vágyában rejlik majd sikerének titka, mely magában hordja a Birodalom megdöntésének lehetőségét is. Ellen-Birodalom A nemzetállamok lassú agóniája és a munkakapcsolatok átalakulása tehát pontosan azokat az évszázados béklyókat szüntetik meg, amelyekkel a hajdani kapitalista világrend hatalma legitimációjára volt képes. Bár a szerzők meggyőződése, hogy a globalizációban a Sokaság felszabadulása számára hihetetlen lehetőség rejlik, az ellen-Birodalom mibenlétének kérdése végül is megválaszolatlan marad. Könyvük utolsó fejezetében, mely sokatmondóan s még többet sejtetően a "Birodalom bukása" címet kapta, három konkrét javaslattal állnak elő, amelyek megvalósítását a Sokaság zászlajára tűzhetné. Ezek egy "globális társadalmi bér" (egyfajta mindenkinek, feltétel nélkül biztosított szociális segély) és egy "világpolgári jog követelése", valamint a kommunikációs hálózatok feletti hatalom átvétele. Ezzel a könyv záróakkordjai egyre inkább eltávolodnak az addig megszokott lenyűgöző érveléstől és zavaróan ezoterikus kiáltvány-jelleget kölcsönöznek a műnek. Önmagukat meg nem tagadva, a szerzők mélyen merítenek - egy jócskán trivializált - anarchizmus alap gondolataiból. Hobbes pesszimista világnézetével szembe fordulva, Negri és szerzőtársa szerint az állam és a tőke eltűnése nem a "mindenki mindenki

ellen" riasztó 3 / 6 Eszmélet Társadalomkritikai és kulturális folyóirat. Megjelenik évente négyszer. www.eszmelet.hu rémképét vonná maga után, hanem a gazdasági jólét megteremtése mellett egy szellemi értelemben vett "jó élet" eljövételét tenné majd lehetővé. A könyv egy már-már vallásos himnusszal zár, melynek mondandója dióhéjban az, hogy a Birodalom önpusztító fejlődése valamint a Sokaság kooperatív termelőereje és kreatív spontaneitása - melynek kibontakozását a hatalom jelenlegi berendezkedése még gátolja - hamarosan megteremti majd a lehetőséget egy Assisi Szent Ferenc-i eszményi világ megvalósításához, amit a természettel való összhang és a hatalmi viszonyok teljes megszűnte jellemez. Kritikák sokasága Alapvetően két irányból érte jelentős kritika a könyvet. A bírálatok egyrészt empirikus hiányosságokra hívták fel a figyelmet, másrészt a könyv optimista hangvétele zavarta meg a könyvvel foglalkozó, főképp baloldali kritikusokat. 4 Már az is igencsak kérdéses, hogy valóban a szerzők által látott mértékben csökken-e a nemzetállamok szerepe. 5 A nemzetközi porondon ma is a nemzetállamok dominálnak, melyek sokszor meglepő módon tudnak ellenszegülni a globalizáció feltételezett logikájának. Különösképpen az Egyesült Államok szerepének növekedése is ez ellen szól - amely a szeptember 11-i események után alapjában véve imperialista mintát követő hatalmi politikát folytat. 6 Kérdéses az is, hogy a globalizáció valóban a határok eltörléséhez és az első és a harmadik világ közötti különbségek megszűnéséhez vezet-e. E különbségek megszűnése legjobb esetben is csak egy kisebbség számára valós - a túlnyomó többség ugyanúgy egy szigorú nemzetállami határokkal körülvett világban él. Ezenkívül a könyv gyakorlatilag semmilyen figyelmet nem szentel a globalizáció hatására a harmadik világban végbemenő folyamatoknak. 7 A könyv a Sokaság részben már nem egyértelmű - és folyamatosan változó - meghatározása miatt is rengeteg bírálatot váltott ki. 8 Sok kritikus szerint nagyon is kérdéses egy bár önmagában megosztott, de a birodalommal szemben egységes Sokaság kialakulása, hiszen a kapitalista termelési folyamatok átalakulása továbbra is újrateheríti a sokaságon belül a különböző csoportok konkurrenciáját. Ezenkívül az immateriális munka szerepének a szerzők szerint nagymértékű növekedése is inkább az azóta megbukott new economy propagandájának tudható be, semmint empirikusan bizonyítható tény. 9 Nem tiszta az sem, hogy a kialakulófélben lévő információs társadalomban az úgynevezett affektív munkát végzők Sokasága milyen módon juthatna hirtelen a kommunikációs csatornák birtokába, és fordítaná ezeket a Birodalom ellen. Bár a szerzők a nemzetállam globalizációval szembeni védelmezőit kritizálják, ugyanakkor egy "társadalmi bért" követelnek. Hogy a nemzetállamok megszűnte után ki utalja ezt majd át, tisztázatlan marad. 10 A könyv számottevő empirikus hiányosságainak fevonultatása mellett rengeteg kritika érte a szerzőket

vizionárius és sokak szerint túlzottan optimista hangvételük miatt is, mi több, néhány esetben már példátlan sikerük is szinte elég volt érveik elvetéséhez. A könyv kiáltványjellege, gyakran enigmatikus metaforák mögött megbúvó mondanivalója, elméleti problémák valósággal helyettesítése vagy az időnként felületes, vázaltszerű érvelés minden okot meg is ad a nemtetszésre. Kérdéses marad, hogy a szerzők által választott új terminológia alkalmas-e a meglévő világrend bírálataira, vagy csupán eltakarja és megszelídíti a meglévő hatalmi viszonyok keserű valóságát. És ezáltal akarva-akaratlanul a meglévő társadalmi rend malmára hajtja a vizet. Egyes kritikusok a békés ferences tradícióra való hivatkozás mögött egy a világgal öregkorára megbékélt Negri passzivitását látják, aki egy diffúz megváltás reményében feladta a harcot. 11 A Negri hatvanas évekbeli művein felnőtt operaista kritikusok szerint viszont az élet a szerzők által bevetett filozófiai nagyágyúk ellenére sem változik kapitalista "projektté", amelyben posztmodern módon minden egyszerre igaz és hamis. Hardt és Negri fatalista megállapítása, miszerint a kapitalizmus éppen saját sírját ássa (amiben nem igazán kell zavarni), ha nem is a tények szándékos félremagyarázása, de jól végiggondolva a dolgot, végeredményben felér egy közepes hatótávolságú konzervatív forradalommal. 12 Birodalom - folyt. köv. Minden generációnak megvannak a maga fontos könyvei. Két évvel a Birodalom megjelenése után nehéz megmondani, hogy Hardt és Negri közös műve helyet talál-e majd a klasszikusok könyvespolcán. Legnagyobb érdeme eddig talán az, hogy friss 4 / 6 Eszmélet Társadalomkritikai és kulturális folyóirat. Megjelenik évente négyszer. www.eszmelet.hu szelet hozott a globalizációval foglalkozó baloldal elméleti vitáiba, és néven nevezett jó néhány tény: pozitív fogadtásának egyik jele az is, hogy Franciaországban Multitude (Sokaság) címen új fóruma jelent meg a nem dogmatikus baloldalnak. Mint hírlik, a szerzőpáros dolgozik már a folytatáson is, a Birodalom - 2 minden bizonnyal megpróbálja majd megválaszolni a kritikák egy részét. A könyvvel kapcsolatosan talán még egy forradalmi újdonságot lehetne megemlíteni. Mivel a kiadót váratlanul érte a nagy kereslet, és nem volt képes a könyvet időben szállítani, egy merész húzással a mű kéziratát felhelyezte a világhálóra, ahol a www.hup.harvard.edu/pdf/HAREMI.pdf cím alatt bárki számára letölthető. Ez lenne talán az első lépés a Hardt és Negri által propagált új világrend felé?